

Analyzing the Reading of Contemporary Palestinian Poets from the Greek Myth of Icarus

Ali Najafi Ivaki

1. Corresponding Author Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Foreign Languages, University of Kashan, Isfahan, Iran, Email: najafi.ivaki@yahoo.com

Article Info Abstract

Article Type:
Research Article

Article History:

Received:
25, October, 2024

In Revised Form:
20, December, 2024

Accepted:
07, January, 2025

Published Online:
30, May, 2026

Keywords: The myth of Icarus, Palestinian poetry, captivity, passion for freedom, political failure

The ancient Greek heritage and especially the myths of that land have an active presence in contemporary Palestinian poetry and are considered one of the important instruments of that poetry. The myth of Icarus is one of the important myths that has attracted the attention of Palestinian poets. This myth, due to having a set of contradictory concepts in it, including captivity by the enemy, passion for flight, trying to overcome adverse conditions, ascensionism, desire for immortality on the one hand, and narcissism, false self-confidence, Paying attention to the advices of wise old man and the fall and failure on the other hand, provided this ground for the mentioned poets to take inspiration from that ancient experience and outline their wishes with a new look, considering the political and social conditions governing Palestine. and discuss their personal and non-personal experiences and convey their mental concepts to poetic audiences with a more artistic interpretation. In the light of the prominent presence of the myth of Icarus in contemporary Palestinian poetry and the important role of that mythical figure in conveying some concepts, the present research tries to reveal the reading of the myth of Icarus by contemporary Palestinian poets with a qualitative approach and descriptive-analytical method. The poets who were inspired by the above-mentioned myth in six songs are Ezzeddin Manasera, Samih Al-Qasim and Jabra Ibrahim Jabra. The investigation shows that the studied poets have involved the mythical character of Icarus more in the dark and dramatic atmosphere and that character is mainly responsible for bitter political and social experiences.

Cite this The Author(s): Najafi Ivaki, A., (2026): Analyzing the Reading of Contemporary Palestinian Poets from the Greek Myth of Icarus. Journal of Adab-e-Arabi, Vol. 18, No. 1, Serial No. 47- Spring - (75-102). <https://doi.org/10.22059/jalit.2025.384363.612880>

Publisher: University of Tehran Press.

© Author(s) retain the copyright. Ali Najafi Ivaki

DOI: <https://doi.org/10.22059/jalit.2025.384363.612880>

1. Introduction

How writers draw inspiration from the heritage of the past and how they use their experiences to express and depict new experiences has always been and is one of the important and prominent issues in literary criticism. The study shows that contemporary Arabic poetry in general, and contemporary Palestinian poetry in particular, is built on the elements of the six heritages of myth, religion, history, literature, folklore, and Sufism, and poets have professionally used that source to reflect ideology, beliefs, and various personal and impersonal experiences, in order to authenticize their literary work and empower poetic expression, while presenting a solid and original poem of their vision, and to show their knowledge and awareness of that heritage to the audience. One type of heritage that has found a prominent place in contemporary Palestinian poetry and has attracted the special attention of the poets of that land is the ancient heritage of myth, which itself is divided into two parts: Eastern myths and Western myths. Apart from the Eastern myths used in contemporary Palestinian poetry - which itself requires another independent discussion - Western myths, and especially Greek myths, have a strong and impressive presence in that poetry, bearing the burden of many concepts and experiences of the poets of that land and playing an undeniable role in the artistic and symbolic expression of the concepts they intend. One of the most important myths used in Palestinian poetry, which has had a strong presence in poetry and has attracted the attention of contemporary poets of that stricken land, is the Greek myth of Icarus. It is worth noting that the aforementioned myth has been used in contemporary Arabic poetry under other names such as Akarus (by Abbas Mahmoud Akkad), Ikar (by Badr Shakir al-Sayyab, Izz al-Din al-Manasra and Adonis), and Ikarus (by Jabra Ibrahim Jabra).

2. Methodology

Given the special attention paid by contemporary Palestinian poets to the myth of Icarus and the prominent role of its legacy in the formation and transmission of various concepts, this study aims to uncover the readings of the studied poets of the myth in question using a descriptive-analytical method and answer these two central questions: First, what aspects of the myth of Icarus have contemporary Palestinian poets focused on? Second, what was the purpose or purposes of recreating the aforementioned myth in the poetry of the studied poets? It is worth mentioning that Izz al-Din Manasra in two poems, "The Road to Damascus" and "The Waxing of Icarus's Liver", Samih al-Qasim in three poems, "A Funeral in Three Ashes", and "Guantanamo" and "The Fatigue of Metals", and Jabra Ibrahim Jabra in his poem "Icarus" were inspired by the aforementioned myth, all of which are part of the study community of this study.

3. Results:

While Manasra built his new text on the structure of the Greek mythological heritage, he also had his own innovations; that, contrary to the original, not his wings but his liver were formed from wax, that, contrary to his mythological fate, he did not fall into the sea, but rather he experienced an ascent to the sun and becoming one with a celestial plant, and that, contrary to his past, which had a personal and individual concern, he has now pursued a collective experience with a socio-political approach. This call, which has been accompanied by intertextuality and familiarity, has brought about the dynamism of the present text and has brought together originality and innovation.

By building the poem in question on the structures of the myth of Icarus, Samih Al-Qasim connected the threads of his poetic text and was able to present a literary-political reading by objectifying the concept of sacrifice and self-sacrifice from a historical event. He was able to use the technique of "objective participation" by T. S. Eliot, distanced himself from the direct and explicit expression of his feelings and ideology and, by intervening with the Greek archetype, unveiled the new dream of the contemporary Icarus. It is worth mentioning that in the poet's view, the martyrdom of the contemporary Icarus (the Palestinian warrior) is a death that brings another life and heralds another resurrection and uprising. It is with this view that he will raise a cypress from the ashes of Icarus' body and raise the banner of struggle and battle to

ultimately achieve the desired freedom. Although Jabra Ibrahim Jabra initially tried to retell the mythical experience of Icarus and the theme of his rise and fall, he ultimately instills in the reader that today he and his contemporaries play the role of Icarus and strive to overcome the aforementioned limitations and achieve their main and collective goal, which is liberation and freedom. What distinguishes the Greek Icarus from the contemporary Palestinian Icarus (who were numerous here) is that the problem facing the contemporary Icarus is a political one.

4. Conclusion

The study shows that this mythological story with keywords such as captivity, the idea of liberation, the desire for flight, the desire for immortality, asceticism, false pride, aimless self-esteem, narcissism, disregard for the advice of wise elders, unbalanced flight, failure and fall, etc. created a suitable background for contemporary Arab poets in general, and contemporary Palestinian poetry in particular, to take help from that source to express their concerns and ideals in an objective manner, considering the special environmental conditions and the relatively chaotic and incompatible situation of Arab society, and to convey their message to the audience with a symbolic and cryptic expression. Contemporary Palestinian poets have had a special focus on this myth, to the extent that it can be said that the myth of Icarus finds its main identity in contemporary Palestinian poetry, and its invocation and application are recognized among the poets of this land.

واکاوی خوانش شاعران معاصر فلسطین از اسطوره یونانی ایکاروس

علی نجفی ایوکی^۱

۱. نویسنده مسئول، دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشکده ادبیات و زبان های خارجی دانشگاه کاشان، اصفهان، ایران، رایانامه: najafi.ivaki@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: علمی - پژوهشی	میراث کهن یونانی و بویژه اسطوره‌های آن سرزمین، حضوری فعال در شعر معاصر فلسطین دارد و یکی از عناصر مهم آن شعر به حساب می‌آید. اسطوره ایکار یا ایکاروس یکی از اسطوره‌های مهمی است که توجه شاعران فلسطین را به خود جلب کرده است؛ این اسطوره به علت داشتن مجموعه‌ای از مفاهیمی متناقض در خود از جمله اسارت به دست دشمن، شوق پرواز، تلاش برای گذر از شرایط نامطلوب، عروج‌گرایی، میل به جاودانگی از یک طرف، و خودشیفتگی، اعتماد به نفس کاذب، بی‌توجهی به پندهای پیر دانا و سقوط و شکست از طرف دیگر، این زمینه را برای شاعران یادشده فراهم نمود تا با توجه به شرایط سیاسی- اجتماعی حاکم بر فلسطین، با نگاهی نو به الهام‌گیری از آن تجربه کهن و ترسیم خواسته‌ها و تجربه‌های شخصی و غیر شخصی خود پردازند و با تعبیری هنرمندانه‌تر، مفاهیم ذهنی خویش را به مخاطبان انتقال دهند. در پرتو حضور پررنگ اسطوره ایکاروس در شعر معاصر فلسطین و نقش مهم آن شخصیت اسطوره‌ای در انتقال برخی از مفاهیم، پژوهش حاضر می‌کوشد با روش توصیفی- تحلیلی، از خوانش شاعران معاصر فلسطین نسبت به اسطوره ایکاروس پرده بردارد. شاعرانی که در شش سروده از اسطوره یادشده الهام گرفتند عبارتند از عزالدین منصوره، سمیح القاسم و جبرا ابراهیم جبرا. بررسی نشان از آن دارد که ایکاروس فلسطینی، مبارزیست میهن‌خواه که همچنان برای تحقق اهداف و رویاهای خود در تلاش است اما نصیبش چیزی جز شکست، تبعید و رنجوری نیست. دیگر اینکه شاعران مورد مطالعه، شخصیت اسطوره‌ای ایکاروس را بیشتر در فضای تیره و دراماتیک دخالت داده‌اند و عمدتاً آن شخصیت عهده‌دار تجربه‌های تلخ سیاسی و اجتماعی است.
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۹/۰۴	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۱۰	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۳/۱۰	
واژه‌های کلیدی: اسطوره ایکاروس، شعر فلسطین، اسارت، شوق آزادی، شکست سیاسی روش	

استناد: نجفی ایوکی، علی (۱۴۰۵): واکاوی خوانش شاعران معاصر فلسطین از اسطوره یونانی ایکاروس: ادب عربی سال ۱۸، شماره ۱، شماره پیاپی ۴۷، بهار (۱۰۲-۷۵).

<https://doi.org/10.22059/jalit.2025.384363.612880>

۱. مقدمه

چگونگی الهام‌گیری از میراث گذشتگان و نحوه خدمت‌گیری تجربه‌های آنان از سوی ادیبان برای بیان و ترسیم تجربه‌های جدید، همواره یکی از مسائل مهم و مطرح در نقد ادبی بوده و هست. بررسی نشان از آن دارد که شعر معاصر عربی به شکل عام، و شعر معاصر فلسطین به شکل خاص، بر عناصر میراث ششگانه اسطوره‌ای، دینی، تاریخی، ادبی، فولکلوریک و تصوف بنا شده است و شاعران برای بازتاب ایدئولوژی، باورها و تجربه‌های مختلف شخصی و غیر شخصی به شکل حرفه‌ای از آن آبخشور بهره گرفته‌اند تا ضمن اصالت‌بخشی به اثر ادبی خود و توانمندسازی بیان شاعرانه، در عین اینکه شعری استوار و اصیل فرادید وی قرار می‌دهند، شناخت و آگاهی خود را نسبت به آن میراث به رخ مخاطب بکشند.

گونه‌ای از گونه‌های میراث که در شعر معاصر فلسطین جایگاه ممتازی یافته و توجه ویژه شاعران آن سرزمین را به خود جلب کرده، میراث کهن اسطوره‌ای است که خود به دو بخش اسطوره‌های شرقی و اسطوره‌های غربی تقسیم می‌شود. صرف نظر از اسطوره‌های شرقی به کار گرفته شده در شعر معاصر فلسطین - که خود بحث مستقل دیگری می‌طلبد - اسطوره‌های غربی و بویژه اسطوره‌های یونانی حضوری پررنگ و چشمگیر در آن شعر دارند که بار بسیاری از مفاهیم و تجربه‌های شاعران آن سرزمین را بر دوش می‌کشند و نقشی انکارناپذیر در بیان هنرمندانه و نمادین مفاهیم مورد نظر آنان دارند. یکی از مهم‌ترین اسطوره به کار گرفته شده در شعر فلسطین که حضوری پررنگ در شعر داشته و توجه شاعران معاصر آن سرزمین مصیبت‌دیده را به خود جلب کرده، اسطوره یونانی ایکاروس^۱ است. گفتنی است اسطوره یادشده با نام‌های دیگری همچون اکاروس (توسط عباس محمود عقاد)، ایکار (توسط بدر شاکر السیاب، عز الدین المناصره و ادونیس)، و اِکارُس (توسط جبرا ابراهیم جبرا) در شعر معاصر عربی به کار گرفته شده است.

ایکاروس، فرزند «دیدالوس» یا «ددالوس»^۲ هنرور و مخترع دربار است که در دوران فرمانروایی «مینوس»^۳ پادشاه کرت می‌زیست. به خاطر اختراعات و طرح‌های پیچیده‌ای که از نبوغ وی سرچشمه می‌گرفت، به او لقب مخترع داده بودند. یکی از شاهکارهای «ددالوس»، «هزارتوی پیچیده» است که هر کس وارد آن می‌شد سرگردان می‌گشت و نمی‌توانست از آن رهایی یابد و سرانجام قربانی «مینوتور» یا «مینوتاروس»^۴ می‌گردید؛ موجودی به شکل نیمه- آدمی و نیمه‌گاو (سر گاو و بدن آدمی) که در غاری عمیق در جزیره «کرت» می‌زیست، از گوشت آدمی تغذیه می‌کرد و مردم آن دوران این موجود را می‌پرستیدند. «ددالوس» به فرمان «مینوس» پادشاه جزیره کرت، برای «مینوتور» مکانی ویژه در برابر غار ساخته بود که دارای دالان‌های تودرتو و گمراه‌کننده بود که اگر کسی وارد آن می‌شد هر قدر هم جلو می‌رفت به چهار

1. Icare/ Icarus

2. Dedale

3. minose

4. Minotauros

راهی جدید می‌رسید تا این که سرانجام در چنگال «مینوتور» گرفتار می‌آمد. «مینوتور» در افسانه‌های یونان بیانگر خشم خدای دریاها بود. بسیاری از یونانی‌ها در چنگال «مینوتور» گرفتار شدند؛ تا این که دختر مینوس «آریادنه»^۱ از ظلم‌ها خسته شد و با همکاری «ددالوس»، «تزه» پهلوان یونانی را نجات داد. (گرمال، ۲۵۳۶؛ ۴۴۷؛ پینست، ۱۳۸۰؛ ۱۸۳؛ دورانت، ۱۹۰؛ ۱۳۷۸)

وقتی «مینوس» متوجه خیانت وی گشت، دستور داد او و پسرش ایکاروس را در همان هزارتو زندانی کنند تا طعمه «مینوتور» شوند. «ددالوس» در این هزارتو با استفاده از موم زنبوران و پرندگان، برای خود و پسرش دو جفت بال پرواز ساخت تا از آن زندان هزارتو فرار کنند. پدر و پسر بال‌ها را به خود بستند و از بلندای کوه به پرواز درآمدند. بر فراز کوه‌های کیرت اوج گرفتند، و طولی نکشید که بر بالای دریا رسیدند. ددالوس به پسرش گوشزد کرد که به وقت پرواز، چندان فراز نگیرد و به خورشید نزدیک نشود؛ چراکه ممکن است خورشید بال‌های مومی او را ذوب کند و سقوط نماید. همچنین او نباید به دریا نزدیک نشود؛ زیرا بال‌هایش مرطوب و سنگین می‌شود و دیگر قادر به حمل آن‌ها نخواهد بود. (کندی، ۱۳۸۵؛ ۱۲؛ دورانت، ۱۹-۱۳۷۸؛ ۲۰)

«ایکاروس» در حین پرواز پنجه‌های پدر را - که نقش پیر دانا را بازی می‌کرد - به فراموشی سپرد و مغرور و سرمست از پرواز، با نزدیکی بیش از حد به خورشید، بال‌های مومی‌اش آب شدند و در مکانی - که امروزه ایکاریا می‌گویند - سقوط کرد و با برخورد به تخته‌سنگی بزرگ جان خویش را از دست داد. «ددالوس» که شاهد این سقوط بود شتافت تا جسد او را هر چه زودتر پیدا کند. (پینست، ۱۳۸۰؛ ۱۸۳؛ دورانت، ۱۹۰؛ ۱۳۷۸؛ حاتم، ۱۹۹۴؛ ۲۹۰-۲۹۱) در منابع آمده است که پس از سقوط ایکاروس در دریا، حوریان دریایی سخت برای او مویه و زاری کردند و با احترام با پیکر وی برخورد نمودند. نیز چنین روایت می‌شود که کبوتری شاهد پرواز شادمانه و سقوط اندوهبار ایکاروس بود. این کبوتر نماد «تالوس» برادرزاده «دیدالوس» است که به خاطر داشتن توانایی‌های مشابه به عموی خود بر اثر حسادت او کشته شده بود. در اسطوره‌های یونانی، سقوط ایکاروس یادآور سقوط «تالوس» نیز هست، اما این «تالوس» است که کبوتر می‌شود نه «ایکاروس». (حاتم، ۱۹۹۴؛ ۲۹۱؛ گرین، ۱۳۸۷؛ ۱۶۱)

در حیطه روان، «عقدۀ ایکاروس»^۲ به مجموعه‌ای از ناسازگاری‌های روحی - روانی گفته می‌شود که از عدم تعادل و ناهماهنگی میان آرزوهای شخص برای موفقیت و پیروزی و توانایی او در به دست آوردن این اهداف ناشی می‌شود که بر این اساس، هر چه شکاف میان اهداف ایده‌آل و واقعیت بیشتر شود، احتمال شکست نیز بیشتر خواهد شد. (عوض‌پور و همکاران، ۱۳۹۷؛ ۱۴۹) گفتنی است که این عقده برای نخستین بار در سال ۱۹۵۵ از طرف روان‌شناس صاحب‌نام آمریکایی «هنری موری»^۳ مطرح و مورد توجه قرار گرفت. (همان)

1. Ariadne
2. Icarus complex
3. Henry Murray

این داستان اسطوره‌ای با کلیدواژگانی همچون اسارت، اندیشه رهایی، شوق پرواز، میل به جاودانگی، عروج‌گرایی، غرور کاذب، عزت نفس بی‌جهت، خودشیفتگی، بی‌توجهی به نصیحت‌های پیر دانا، پرواز نامتعادل، شکست و سقوط و... زمینه مناسبی برای شاعران معاصر عربی به وجه عام، و شعر معاصر فلسطین به وجه خاص ایجاد نمود تا با توجه به شرایط ویژه محیطی و اوضاع نسبتاً پرآشوب و ناهمساز جامعه عربی، از آن منبع برای بیان عینیت‌بخشی به دغدغه‌ها و آرمان‌های خود کمک بگیرند و با بیانی نمادین و رمزگونه پیغام خود را به مخاطب برسانند.

نظر به اهتمام ویژه شاعران معاصر فلسطین به اسطوره ایکاروس و نقش برجسته آن میراث در شکل‌گیری و انتقال مفاهیم متعدد، این پژوهش بر آن است تا با روش توصیفی تحلیلی از خوانش‌های شاعران مورد مطالعه نسبت به اسطوره مورد نظر پرده بردار و به این دو پرسش محوری پاسخ دهد که: اولاً شاعران معاصر فلسطین بر چه جنبه‌ای از جنبه‌های اسطوره ایکاروس تمرکز نموده‌اند؟ ثانیاً غرض یا اغراض بازآفرینی اسطوره یادشده در شعر شاعران مورد مطالعه چه بوده است؟ ضرورت ارائه چنین پژوهشی نیز در این است که چنانچه این اسطوره و جایگاه آن در شعر تبیین نشود، نمی‌توان به درک درستی از شعر معاصر دست یافت و اندیشه‌ها و مفاهیم مورد نظر شاعران در سایه روشن ابهام باقی می‌ماند. گفتنی است عزالدین مناصره در دو سروده «طریق الشام» و «تشمع کبد ایکار»، سمیح القاسم در سه سروده «جناس فی ثلاثاء الرماد»، و «غوانتنامو» و «تعب المعادن»، و جبرا ابراهیم جبرا در سروده «إکارس» از اسطوره یادشده الهام گرفته‌اند که همگی جزو جامعه مطالعاتی این تحقیق هستند.

۱-۱. پیشینه پژوهش

بازآفرینی اسطوره ایکاروس در شعر معاصر عربی و تبیین خوانش‌های شاعران نسبت به آن اسطوره تاکنون به صورت مستقل و جدی مورد پژوهش پژوهنده‌ای قرار نگرفته است، و به رغم جایگاه ممتاز این اسطوره در حمل تجربه‌های متعدد شاعران معاصر عربی و بویژه شاعران فلسطین، بررسی این موضوع همچنان مغفول مانده است. با اینهمه پژوهش‌هایی که بر اساس اسطوره ایکاروس شکل گرفته از قرار زیر است:

- مقاله «خیال‌خدایی و بادافره آن در نقدی اسطوره‌ای بر روایت‌های کاووس و ایکاروس» از ایلیمیرا دادور، ۱۳۹۴؛ نگارنده در این مقاله تلاش کرده است با استفاده از دیدگاه‌های نظریه-پردازان معاصر، میان داستان کاووس در شاهنامه فردوسی و خیال‌خداییش، و اسطوره یونانی ایکاروس و آرزوی رسیدن او به آسمان‌ها مقایسه نماید.

- مقاله «بررسی تطبیقی نمادهای خورشید و پرواز در اسطوره ایکاروس و شعر عطار نیشابوری» از پدram لعل‌بخش و مریم پیمان (۱۳۹۶) است؛ رویکرد پژوهشگران در مقاله یادشده رویکردی عرفانی بوده و دو اثر را از منظر معراج‌گرایی و عروج به سرزمین جاودانگی مورد بررسی قرار دادند، و دو اثر را تلاشی برای یافتن حقیقت و جاودانگی یافتند.

مقاله «بررسی تحلیلی تطبیقی اسطوره‌های پرواز (کیکاووس، نمرود، ووئی، ایکاروس و اتنه)» از حمیده پروان و محمود ذشت‌ارژنه، ۱۳۹۸؛ پژوهندگان در مقاله یادشده به واکاوی پنج اسطوره کیکاووس در روایات ایرانی، نمرود در روایات سامی، ووئی در روایات چینی، ایکاروس در روایات یونانی و اتنه در روایات بین‌النهرینی که وجه غالب آنها پرواز است، پرداخته داده‌اند تا از رابطه احتمالی تاثیر و تأثر میان آنها پرده بردارند.

مقاله «بازخوانی اسطوره ایکاروس و کارکرد ساختاری آن در داستان انیتشا نوشته ژان ماری گوستاور لوکلزیو بر اساس آرای کلود لوی استروس» از وحید نژادمحمد، ۱۴۰۰؛ پژوهنده در نوشته خود از منظر نظام اسطوره‌ای رمان انیتشا از لوکلزیوی فرانسوی را مورد مطالعه قرار داده و به این رهیافت رسیده است که معنی اسطوره‌ای ایکاروس در این داستان، جزئی از زمان و نظام معنایی محسوب می‌شود که حاکی از تصاویر زمانی و مکانی و برخوردار از ساختار مشترک و همگانی است.

مقاله «اساطیر یونانی در شعر معاصر ایران» از عیسی امن‌خانی و آرزو صبوریان، ۱۴۰۰؛ نویسندگان در این مقاله به بررسی حضور چهار اسطوره پرومته، سیزیف، ایکار و آشیل در شعر چند از شاعران معاصر فارسی پرداختند و در خصوص حضور اسطوره ایکار به این نتیجه دست یافتند که حمید مصدق در شعر خود نگاه عاشقانه به آن اسطوره داشته، و منوچهر آتشی روایتی سیاسی-تاریخی از آن ارائه داده است.

۲. بحث و بررسی

نگاه کلی به شعر معاصر عربی بیانگر این است که نخستین شاعری که در دیوان شعری خود از اسطوره یونانی ایکاروس سخن گفت شاعر معاصر مصری «عباس محمود عقاد» (۱۸۸۹-۱۹۶۴م) بوده است که در سروده «اُکاروس» به سال ۱۹۵۸م در «دیوان من دواوین» آن را به چاپ رساند. با عنایت به اینکه مخاطب شعری تا آن زمان آشنایی چندانی با اسطوره‌های یونانی نداشت، شاعر در سروده یادشده ابتدا به شرح ماجرای چهره مورد نظر پرداخته و سپس داستان آن را در هفتاد بیت شعری بازنویسی نمود که از بیانی سمبولیک و نمادین به دور است و صرفاً در حد همان بازنویسی باقی مانده است. به عنوان مثال از زبان ددالوس پدر به ایکاروس می‌گوید:

أكاروس إنا هاربان من الردی / فلا تجعل العقبی إلى شرٍّ مهربٍ
توسطاً فلا تهبط ولا تعلُّ مُصعداً / ولا تكُ من یعلو إلى غیر مطلبٍ

فإنك إن تغتترَ بالشمس ینخذلُ / جناحاك أو تبتلُ بالماء ترسب^(۱) (۲۰۱۴: ۱۴۸)

بدر شاکر السیاب (۱۹۲۶-۱۹۶۴م) شاعر معاصر عراق نیز در بخش کوتاهی از سروده «شباک و فیکه» به صورت گذرا و اشاره‌وار از آن اسطوره شکست بهره گرفته است (ر.ک: فضل، ۱۹۹۸: ۱۱۴-۱۲۰)؛ آنجا که نسبت به یکی از آشنایان خود به نام «وفیکه» -که تا حدی به وی علاقه‌مند بوده و سرنوشت خود و وی را یکی می‌دید- اظهار دلتنگی می‌کند و با مورد توجه قرار دادن پنجره خانه آن از دست رفته آورده است: شباک و فیکه فی القریه / نشوان یُطل علی الساحه / کجلیل

تنتظر المشیه/ ویسوع) وینشر ألواحه- / إیکار یمسح بالشمس/ ریشات النسر وینطلق/ إیکار تلقفه
الآفق/ ورمه إلى اللجج الرمس- / شباک وفیقه یا شجره/ تتنفس فی الغبش الصاحی/ الأعین
عندک منتظره^(۲) (۲۰۱۶، ج ۲: ۲۰۹)

شاعر دیگری که به اسطوره ایکاروس توجه نموده «ادونیس» (۱۹۳۰م-...) شاعر معاصر سوریه است؛ شاعری که اساساً رویکرد شعری وی، رویکرد اسطوره‌ای، ماجراجویی و جهان‌شمولی است. (نجفی ایوکی و همکاران، ۱۳۹۹: ۹۳) وی در سروده «کتاب التحولات والهجرة فی أقالیم النهار واللیل» بسان یک جستجوگر حقیقت‌جو و سالک در راه حقیقت، سفری را پی می‌گیرد تا به منشأ هستی دست یابد و پس از کشف ناپیداها، حیات جاودانه بیابد؛ با این تفاوت که سیر او در گام نخست نه بسوی آسمان، که به ژرفای وجود گیاهان و درختان است. سیر این سالک در سیزده بخش ترسیم شده که در این ایستگاه‌ها از آنچه در این سفر شناخت و آنچه چشید با مخاطب سخن می‌گوید. گفتنی است که سیر و سفر شاعر در این سروده «سیر درونی است و نه سیر بیرونی، که ما را به یاد عطار در منطق الطیر و سلوک صوفیان نامی می‌اندازد» (محمد منصور، ۱۹۹۹م: ۲۴۱-۲۴۲).

آخرین ایستگاه این مسیر «اقلیم البراعم» نام گرفته است؛ جایی که ادونیس به عنوان ایکاروس معاصر زیر برگ‌های درختان و در سرسبزی شکوفه‌های ظریف آشیانه می‌گیرد و چون ماسوره‌ای به خود می‌پیچد و بعد از سرمستی به پرواز در می‌آید و اوج می‌گیرد... با این تفاوت که در پرواز سرمستانه ایکاروس جدید - بر خلاف اصل اسطوره‌ای - نه بال‌های پروازش آتش می‌گیرد و نه برگشتی در کارش دارد؛ تو گویی به مرحله فنای عرفانی رسیده و به منشأ روشنایی و حقیقت دست می‌یابد:

مرّ هنا إیکار/ خیم تحت الوزق الشاحب شمّ النار/ فی غرف الخضره فی البراعم الودیعه/ وهزّ،/
هزّ، الجذع واستجار/ والتفّ کالوشیعه/ ثمّ انتشی وطار.../ لم یحترق - لمّا یعدّ إیکار^(۳) (ادونیس،
۱۹۶۶م/ ۲: ۳۳۰)

همچنانکه از متن برمی‌آید ادونیس گرچه در ظاهر امر درباره چهره اسطوره‌ای ایکاروس سخن می‌گوید، اما در واقع از خویشتن سخن می‌راند؛ اینکه چگونه در راه رسیدن به سبزه جاودانگی و درخت زندگانی، پرواز سرمستانه‌ای را آغاز نمود و قدم در راه گذاشت. با علم به نگرش کلی ادونیس و شناخت دغدغه وی برای احیای تمدن در سروده‌ها، به نظر می‌آید این قطعه شعری نیز در راستای همان دستیابی به شعر ناب و تلاش وی برای ارائه طرحی نو از تمدن کهن باشد؛ زیرا ایدئولوژی و باور ادونیس بر این اصل استوار است که باید نابود کرد و از نو ساخت؛ آنجا که آورده است: بنی ملکا آخر، جئنا/ نعلن أن الشعر یقین/ والخرق نظام (۲/۱۹۹۶: ۳۶۷) توضیح بیشتر اینکه ادونیس به عنوان ایکاروس معاصر همچنان در راه رسیدن به هدف خویش در تلاش است و هنوز عمر این ایکاروس به پایان نرسیده است: لم یحترق - لمّا یعدّ إیکار.

به غیر از سه شاعر یادشده، شاعران معاصر فلسطین تمرکز ویژه‌ای بر روی این اسطوره داشته‌اند تا جایی که می‌توان گفت: اسطوره ایکاروس هویت اصلی خود را در شعر معاصر فلسطین پیدا می‌کند و فراخوانی و به‌کارگیری آن، در میان شاعران این سرزمین رسمیت می‌یابد. سه شاعری که اقدام به فراخوانی و به‌کارگیری چهره یادشده نمودند عبارتند از عزالدین مناصره در دو سروده «طریق الشام» و «تشمع کبد ایکار»، سمیح القاسم در سه سروده «جناز فی ثلاثاء الرماد»، و «غوانتانامو» و «تعب المعادن»، و جبرا ابراهیم جبرا در سروده «إکارس» که این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی عهده‌دار واکاوی خوانش‌های آن شاعران نسبت به اسطوره یادشده است.

۲-۱. ایکاروس، اسیری در شوق بازگشت به وطن

عزالدین مناصره (۱۹۴۶-۲۰۲۱م) شاعر معاصر فلسطین از جمله شخصیت‌هایی است که در القای مفهوم مورد نظر خود از اسطوره به عنوان یک راهبرد بیانی بهره گرفته است؛ اسطوره-گرایی وی دو شاخصه اصلی دارد: نخست آنکه بیشتر اسطوره‌های به‌کارگرفته شده در شعر او رنگ و بوی شرقی و کنعانی دارد (فلاحتی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۹۶) دوم اینکه در شعر خود می‌کوشد عصاره و چکیده اصلی یک اسطوره را فهم کند و آنگونه که خود می‌خواهد آن را بازآفرینی نماید تا در عین پیوند با چهره قبلی، دلالت‌های خاص خود را نیز داشته باشد (رزوقه، ۲۰۰۸: ۶۰).

یکی از اسطوره‌هایی که مناصره بر خلاف روال معمول خود از میراث کهن یونان بهره گرفته، اسطوره ایکاروس است. وی در چرخه دوم از سروده «طریق الشام» که آن را با نام شاعر دوره جاهلی «عبد یغوث الحارثی» عنوان‌گذاری کرده، این چهره کهن ادبیات عربی را با ایکاروس چهره کهن میراث اسطوره‌ای یونان گره می‌زند و آندو را در یک بستر شعری کنار هم می‌نشانند. توضیح آنکه به روایت تاریخ، عبد یغوث حارثی شاعر پرآوازه یمن، فرمانده یکی از جنگ‌های بین یمن و قبیله بنی تمیم شده بود که در آن جنگ، یمنی‌ها شکست خوردند و خون بسیاری از هر دو طرف ریخته شد؛ بویژه آنکه فرمانده لشکر بنی تمیم «نعمان بن جساس» کشته شد و از لشکر مقابل، عبد یغوث الحارثی به دست آنان اسیر گشت. وقتی بنی تمیم به رگم پیشنهادهای فراوان تصمیم گرفت در قبال خون نعمان بن جساس، حارثی را به فجیع‌ترین شکل شکنجه کند و سپس وی را به قتل برساند و حارثی نیز دریافت که چاره‌ای جز مرگ ندارد، عاجزانه از آنان درخواست کرد تا دم مرگ به او شراب بنوشانند و اجازه دهند تا وی به نکوهش یاران خود و رثای خویشان پردازد و سپس مردانه او را به قتل برسانند. بنی تمیم نیز آن پیشنهاد را پذیرفت و پس از آنکه به او شراب نوشاند رگ‌هایش را برید و آنقدر خون از بدنش رفت تا جان سپرد. (الاصفهانی، ۲۰۰۸م/۱۶: ۲۲۴-۲۲۷ و المصل الضبی، بی‌تا: ۱۵۵)

اسارت در دست دشمن، شکنجه‌ها و آزارهای فراوان از سوی آنان، نارضایتی از هم‌وطنان و هم‌زمان، دل‌تنگی و شوق برای بازگشت به میهن و... از جمله موضوعاتی بودند که شاعر معاصر فلسطین یا یک مبارز میهن‌خواه فلسطینی را با شاعر قبل از اسلام در یکجا گرد آورده و سپس

آندو را با ایکاروس اسطوره‌ها پیوند زده است. در پرتو این مسأله، مناصره با بهره‌گیری از شگرد نقاب و قابلیت‌های آن (العید، ۲۰۰۸م: ۳۹۵-۳۹۶) در شخصیت عبد یغوث الحارثی حلول کرده و از زبان وی با مخاطب اینچنین به سخن می‌نشیند:

أبانا الذی فی دمشق الطُوبُ
 ألوبُ حوالیک، أنت شمالُ الجنوبُ
 أقولُ، وقد... قطعوا شریانی ومروا
 علی جبهتی، واستراحوا علی رتتی المیتة
 أقولُ، وقد ترکنتی المدائنُ تحت الخطر
 وصرتُ سفیراً لجوعی وفقری ونومی
 علی طاولاتِ المقاهی وخوفی من المُنْتَظَر
 حدیثی عن الأُمَّةِ الساکتة
 غنائی عن الجوعِ والثورةِ الغامضة
 کأنی أری مجزرةً^(۳) (مناصره، ۱/۲۰۰۶: ۲۱۵)

همچنانکه از متن برمی‌آید آن مبارز در بند، شوق به آرمان شهری به نام دمشق در سر دارد، او از شکنجه‌های خود در اسارت می‌گوید؛ اینکه چگونه رگ‌هایش را بریدند و بر چهره‌اش لگد کوبیدند و بر جسم بی‌جانش آسوده خاطر نشستند! در عوض امت وی سکوت پیشه نمودند و خونخواهی و انتقامش را به فراموشی سپردند! لذا نصیبش چیزی جز غم و اندوه و شکنجه و دوری از وطن نشد. با این حال در ادامه و در شوق دیدار دوباره وطن آورده است:

کتبتُ علی الالافّة:
 أبانا الذی فی دمشق
 أزورک هذا المساء، وللریح فی شرقنا زمجرة
 وأبکی ترابک، أشکو إلیک زمانی،
 زمانک کالمحبرة
 وهذا أنا کالحمامة أنتظر الماء حتی یغیب
 لیفرج الهم عن کاهل الأرض تنجب من رملها
 جوهرة

ونحن عطاشُ لماءِ دمشق القديم.^(۴) (همان: ۲۱۵-۲۱۶)

متن بر این امر گواهی می‌دهد مبارز در بند، امیدوار است گشایشی حاصل شود تا او به آرمان‌شهر خویش برسد؛ به دیگر تعبیر، او این امید را در سر دارد که جنبش آزادیخواهی شکل گیرد تا آوارگان به میهنشان بازگردند و تشنگی دیدار خاک خویش را فروشانند. او اکنون در همان سیاهچالی است که ایکاروس به همراه پدر در آن به سر می‌برده و در جستجوی رهایی از آن بودند. اینجاست که شاعر با ایجاد رابطه بینامتنی با کتاب مقدس، خود را مانند کیوتری می‌یابد که حضرت نوح (ع) آن را فرستاده تا خبر فرونشست آب را برای او بیاورد. کیوتر نیز چنین کرد و در نهایت با برگ زیتون بازگشت. (یزدان پرست لاریجانی، ۱۳۸۰: ۱۱۸) استفاده از بینامتنی یادشده القاگر امید شاعر به بازگشت و رفع سختی‌های مورد نظر هست.

اسارت در دست دشمن، شوق بازگشت به وطن و امید رهایی و دیدار سرزمین مادری زمینه‌های مناسبی بود که مناصره در گام بعدی بدون تصریح به نام اسطوره ایکاروس با او به گفتگو بنشیند، آنجا که می‌خوانیم:

ستحملُ فی جناحیک عذابَ المنافی
لتصرخَ فی قربِ المذابیح فی الأذیرة
فأجنتهُ الشمعُ کادت تذوب
أتقسمُ أن لا تتوب؟!
فقد قتلوکَ کما قتلونی
زرعتُک صفصافاً فی عیونی
وفی المقفرة^(۶) (مناصره، ۱/۲۰۰۶: ۲۱۶)

در اینجا متن بر این مسأله گواهی می‌دهد که ایکاروس معاصر «انقلابی آزادیخواهی است که تشنه آب قدیم دمشق است؛ دمشقی که نماد سرشار از زندگی و سرسبزی است و با تمدن پویا و کارآمد خود روح جهان را نورانی نمود» (رزوقه، ۲۰۰۸م: ۶۱) لذا شاعر با بهره‌گیری تکنیک آشنایی‌زدایی، رنج تبعیدگاه‌ها را بر بال‌های ایکاروس قرار می‌دهد تا در قتلگاه‌ها فریاد برآورد و ندای آزادی و رهایی سر دهد. او به ایکاروس قسم می‌دهد تا مبادا در مسیر از اهداف والای خود دست بکشد و پشیمان شود؛ او باید تا پای جان بر اصول خود پافشاری کند و بر ایده خود بماند و اگر هم در این مسیر جان سپرد ملالی نیست؛ چرا که چراغ راه دیگران خواهد شد و دیگران با نور او راهشان را می‌یابند. با همین نگاه، شاعر او را همچون بیدی قرار می‌دهد تا الهام‌گر بی‌مرگی، جاودانگی، نیروی حیات و جوانی باشد. لذا در چرخه دیگر تصویری از رهایی‌بخش را اینگونه فرادید مخاطب قرار می‌دهد:

وقلتُ: یعودُ لنا من قبورِ الشهادة
یخرجُ من جوفِ صحرائنا المقفرة
یغمغمُ یرکضُ کالسهم، یرکبُ فوقِ حصان
من الحور، صاغوه فی قاسیون
وصلتُ له فانتاتُ دمشق، وغنی له الشجرة
وطافوا حوالیه بالصمتِ والمبخره.^(۷) (مناصره، ۱/۲۰۰۶: ۲۱۶)

شاعر امیدوار است که قهرمان و مصلح آزادی‌بخش از دل سرزمین خشک و خالی (اشغال شده توسط دشمن) برخیزد و با زمزمه کردن آزادی، شمشیر به دست گیرد و سوار بر اسب بر دشمن بتازد و انتقام آن همه ظلم و ستم را بگیرد؛ و چنان اقدامات مفیدی این مصلح رهایی‌بخش انجام دهد که زیبارخان دمشق بر او درود فرستند و درختان در ستایش وی به آواز بایستند و با افتخار هرچه تمام‌تر دورش بگردند. کاربست چنین تعبیری از سوی شاعر، دلالت‌گر امید وی به رهایی از سیاه‌چال زمانه دارد. در چرخه فرجامین دیگر بار ایکاروس فلسطینی به یاد آرمان‌شهر و سرزمین مادری خود می‌افتد و با حسرت می‌گوید:

ذکرتُ دمشقَ کما یذکر الطفلُ أئداءَ سیده...^(۸)

فی البلاد التي هجرتها الجيوش
ذكرتُ دمشق، ظللتُ أنادي عصافيرها
الضحكات... وأسواقها والنساء
وأذكر بابَ دمشق وحرارتها،
ثم أسوارَ جامعة القلب والشعراء
تعيشون يا أهلها ... وأنا لا أعيش!!!
أبانا الذي في دمشق الطيوبُ

ألوبُ حواليك، أنتَ شمالُ الجنوب.^(۸) (مناصرة، ۱/۲۰۰۶: ۲۱۷)

متن بر این امر گواهی می دهد که ایکاروس معاصر در جایی غریب افتاده و بسیار دل‌تنگ گشته است؛ همچنان آرمان شهر وی دمشق قدیم است؛ او از شهری دمشق را فرامی خواند که اهل آن، رهایش کرده اند و به شهر بی سرباز میدل گشته که کسی در پی حفاظت از مرز و بومش نیست! به همین دلیل است که گفته است من در اینجا زندگی نمی کنم (وَأَنَا لَا أَعِيشُ!!!) بلکه در اسارتیم! با توجه به بافت شعری و سیاق متن، می توان چنین استنباط کرد که شهر مد نظر شاعر که سربازان رهایش کرده اند، همان فلسطین امروزیست که سایر کشورهای عربی آن را در برابر یورش و اشغال دشمن به حال خود واگذاشتند و شاعر در حسرت بازگشت به آن است.

به هر روی، گرچه شاعر با استفاده از ضمیر متکلم (من) به جای (عبد یغوث الحارثی) سخن خود را آغاز کرد و در میانه سخن با کاربرست ضمیر مخاطب (تو) با (ایکاروس) سخن گفت و در پایان هم دیگر بار از وضعیت خود و دیار خود سخن راند، همه این موارد تصویرگر فلسطینی در بند و اسیر دشمن است که به دنبال آزادی کشور و بازگشت هموطنان خویش است؛ لذا ما در این متن شعری با فلسطینی ایکاروس صفت، یا ایکاروس فلسطینی صفت روبرو هستیم که رویای آزادی و پرواز به سرزمین مادری را در سر می پروراند. ایکاروس معاصر این اطمینان را می دهد که اگر در راه رسیدن به هدف جان سپرد، قطعاً بعد از او کسانی خواهند آمد که هدف والای وی را دنبال می کنند و در فرجام با خورشید (آزادی) یکی می شوند.

۲-۲. ایکاروس، بی باکی ناکام در راه رسیدن به هدف

عزالدین مناصره بار دیگر در سروده «تشمع کبد ایکار = مومیایی شدن کبد ایکاروس» از میراث کهن یونانی بهره گرفته است و کوشیده با استفاده از آن میراث، مفهوم ذهنی خود را به مخاطبان انتقال دهد. آنجا که آورده است:

بینی و بین ایکاروس ... مسافات ضوئیه
ومع هذا، فحن نلتقی غالباً
فی نقطه واحدة من العالم،
لیلاً، دون أن یرانا أحد،
رغم أن اللیل فی بیروت مثلاً،

لیس شرطاً لستر الأسرار.^(۹) (مناصرة، ۲۸:۲۰۰۶/۹)

بر اساس آنچه در متن آمده، شاعر میان خود به عنوان ایکاروس شرقی و ایکاروس یونانی فاصله‌ها می‌بیند، با این حال از مرز زمان می‌گذرد تا در شب با یکدیگر دیدار پنهانی داشته باشند و در یکجا گرد آیند. گفتنی است «هدف شاعر از بازخوانی اسطوره ایکاروس در شعرش این بوده تا از دو تجربه رویا و ناامیدی خود تعبیر نماید؛ دوگانه‌ای که در دفترهای شعری شاعر بازتاب یافته است؛ زیرا او به حکم تبعیدی طولانی مدت، خانواده و سرزمین و دیار خود را ترک کرده است، در همان حال امیدوار است تا به سرزمین خود برگردد. چنین احساسی بین گمگستگی و ناامیدی، به همراه امید او را با ایکاروس در یکجا گرد می‌آورد...» (بدریه، ۲۰۱۲: ۱۵۰)

در تفسیر دیگر، یکجا گرد آمدن ایکاروس و مناصره رمزگشایی از دیدار شبانه به رغم فاصله زیاد میان دو شخصیت چنین است که انسان به صورت فطری در نهران خویش میل به عروج و کمال دارد و آرزو دارد ندانسته‌ها را بداند، ناپیداها را کشف کند، به ناممکن‌ها دست یابد و...؛ لذا چنین تعبیری رمزگونه از خواسته و مراد شاعر پرده برمی‌دارد و چون او همچون ایکاروس اسطوره‌ای خواسته‌هایی در درون دارد از این منظر با آن شخصیت در یکجا گرد می‌آید. دخالت دهی شب نیز در این بافت شعری القاگر شرایط و فضای ناخوشایند و نامطلوب است. بعد از آن شاعر به شکل روایی از ویژگی‌های شخصیتی ایکاروس سخن می‌گوید و می‌آورد:

هو غریبُ الأطوار،
 فعلته خطأ لا يتكررُ كالدینامیت
 هکذا قال لنا المدربُ
 وهو قبل فعلته، کان مُصاباً بتشمع الكید
 کان ذلک سرّاً للمقرّین فقط
 هو ابن الطائر، وهی من شجرة الانشاقات
 ومع هذا فأنا أتوقعُ
 أن يكررُ التاريخُ نفسه

أحياناً يكررُ نفسه یا سیدی. (۱۰) (مناصره، ۱/۲۰۰۶: ۹۸)

در نمونه بالا شاعر شیوه روایی خود را پی می‌گیرد و به معرفی شخصیت ایکاروس می‌پردازد؛ اینکه او رفتار عجیب و غریب دارد و قطعاً از بی‌توجهی به نصیحت‌های پدر پشیمان خواهد شد، بسان «آلفرد نوبل» مخترع ماده منفجره دینامیت که از اختراع آن، اهداف والایی را دنبال می‌کرده، اما نتیجه‌اش قتل انسان‌های بی‌گناه شد و به دنبال آن از اختراع خود پشیمان گشت. در گام بعدی شاعر رازی را بر ملا می‌کند که صرفاً نزدیکان ایکاروس از آن آگاه بودند؛ اینکه او از کودکی کبدش مومیایی بود. و اینک تاریخ دوباره تکرار شده است و پس از قرن‌ها ایکاروس جدیدی در فلسطین ظهور می‌کند که با ایکاروس یونانی هم‌ذات‌پنداری می‌نماید، آنجا که آورده است:

هو سیحترقُ بشمسه
 وأنا سیدوینی المنفی مثل شمعة
 هو يتحدُّ بعاءة العشب السماوی

وأنا انحلُّ في تراب المنافي الصخرية
 تلك مشيئةٌ عدم التخطيط يا إيكاروس
 هل تصدقني الآن أيها المرحوم؟!
 هل تصدق؟! (۱۱) (مناصره، ۲۰۰۶: ۹۹)

در این مقطع شاعر بین چهره اسطوره‌ای و چهره معاصر مقایسه‌ای انجام می‌دهد و فرجامی دراماتیک برای هر دو متصور می‌شود؛ ایکاروس یونانی که شوق عروج داشت و آغاز کار بی‌باک ظاهر گشت، در این بافت شعری - برخلاف اصل اسطوره‌ای خود که پس از عروج، سقوط را تجربه نمود حرکت صعودی دارد (وعد الله، ۲۰۰۵: ۲۴۳) - و در گرمای خورشید می‌سوزد و با عبای گیاه آسمانی (و نه با خورشید) یکی می‌شود. ایکاروس فلسطینی نیز که شوق بازگشت به وطن مادری داشت در تبعیدگاه ذوب می‌شود و با خاک آن تبعیدگاه‌های سنگی (و نه با خاک وطن) درمی‌آمیزد و به نوعی سقوط و نیستی را تجربه می‌کند که البته این درد، از رنج سوختن در خورشید بسی دردناک‌تر است. در پرتو این مسأله باید گفت: گرچه ایکاروس در هر دو بُعد خود در راه رسیدن به هدفش تلاش کرد و در مسیری گام برداشت (یا بهتر بگوییم: به پرواز درآمد) که او را به رهایی و آزادی می‌رساند، با اینهمه و به رغم قهرمان‌شدگی، حسرت یکی شدن با خورشید (رسیدن به سرزمین مادری و آزادی میهن)، در دل ایکاروس ماند و از او شخصیتی سرخورده، ناراضی و ناکام ارائه داد که به رغم بی‌باکی و جسارت، به علت نداشتن برنامه کارآمد در هر دو تجربه‌اش به اهداف والا دست نیافت و تمامی تلاش وی در این مجال به شکست انجامید؛ و اینگونه بود که تاریخ دوباره تکرار شد و تراژدی دیگر بار شکل گرفت.

از منظر زبانی هم باید گفت: اینکه شاعر برای قهرمان اسطوره‌ای از واژه (احترق) استفاده کرده و برای قهرمان فلسطینی از واژه (الذوب) بهره گرفته القاگر این مسأله است که او خواسته بگوید که وی در تبعیدگاه عمری طولانی گذرانده و در شوق بازگشت به فلسطین، ذره ذره آب شده است و در نهایت در سرزمینی بیگانه که وی آن را (المنافی الصخرية) نام نهاده اسیر گشته است. (بدریه، ۲۰۱۲: ۱۵۰) اینگونه است که شاعر از یک میراث کهن، خوانش سیاسی اجتماعی داشته و با گذر از مرز زمان، دو حادثه را با اندیشه عروج‌گرایی به هم پیوند زده است. در پرتو این مسأله، باید گفت: ایکاروس در این سروده عزالدین، معادل انقلابی در تبعید است که رویای اقامت و پیوند با سرزمین مادری را در سر داشته است؛ که البته سهمش جز ناکامی و سرخوردگی چیز دیگری نبوده است.

به هر روی، مناصره در عین اینکه متن جدید خود را بر اساس سازه میراث اسطوره‌ای یونانی بنا نمود، اما ابداعات خاص خود را نیز داشت؛ اینکه بر خلاف اصل، نه بال‌های وی بلکه کبد او از موم شکل گرفته است، اینکه بر خلاف سرنوشت اسطوره‌ای خود نه سقوط در دریا، که صعود به سوی خورشید و یکی شدن با گیاه آسمانی را تجربه نمود، و دیگر اینکه بر خلاف گذشته خود که دغدغه شخصی و فردی با خود داشت، اینک تجربه جمعی با رویکرد سیاسی - اجتماعی را دنبال

کرده است. این فراخوانی که با بینامتنی و آشنایی‌زدایی همراه گشته است موجب پویایی متن حاضر شده و اصالت و ابداع را در یکجا گرد آورده است.

۲-۳. ایکاروس، شهیدی در تکاپوی رستاخیز

سمیح القاسم (۱۹۳۹-۲۰۱۴م) شاعر معاصر فلسطین در قیاس با تمامی شاعران معاصر عرب، بیشترین توجه را به اسطوره ایکاروس مبذول داشته است؛ وی در سروده «جناز فی ثلاثاء الرماد» (۱۹۹۳م، ج: ۲: ۲۸۶-۲۹۱) با بهره‌گیری از اسطوره یونانی ایکاروس، به بیان فنی‌تر تجربه سیاسی معاصر در سروده یادشده پرداخت؛ اینکه سه تن از مبارزان فلسطینی به نام محمد جمجوم، محمد حجازی و عطا الزیر به سال ۱۹۷۴م تلاش کردند در شهر بیسان (همان بیت شان قدیم) بخش شمالی فلسطین اشغالی و غرب رود اردن، دست به عملیات انتحاری بزنند که توسط رژیم صهیونیستی دستگیر می‌شوند و زنده زنده آن سه را در آتش می‌سوزانند و سپس از یکی از طبقه‌های ساختمانی واقع در شهر بیسان آنان را به پایین پرتاب می‌کنند و به فجیع‌ترین شکل جانشان را می‌ستانند. (نمر موسی، ۲۰۱۰م: ۳۰۹)

جستجوی آزادی و رهایی، اقدام عملی برای تحقق هدف مورد نظر، خطرپذیری و ماجراجویی، گذشتن از جان در راه رسیدن به هدف، گذر از خویشتن و پیگیری اهداف جمعی و... همگی زمینه مناسبی بود از اینکه شاعر این تجربه معاصر فلسطینی را با آن تجربه کهن یونانی گره بزند و آن را معادل عینی رخداد سیاسی مورد نظر قلمداد، و از آن برای بیان اندیشه‌های سیاسی خود الهام بگیرد. این است که سروده را با انتخاب شیوه روایی اینگونه آغاز کرده است:

جیادهم وحدها عادت
صهلت قليلاً على ضفة الأردن
حمت بالسخط المقهور وعادت
خفية عارية
إلى تلال الشمس المدججة بالحب.
جیادهم عادت وأريج المحرقة
أما هم فواصلوا المسيرة
منحين اليوم لينتصوا غدا
وعلى خطواتهم الراسخة

هسهسَ قصبُ الأغوارِ أرغولَ فلسطين^(۱۲) (القاسم، ۱۹۹۳: ۲۸۶-۲۸۷)

همچنانکه از متن برمی‌آید شاعر تصویر اسبانی بی‌سوار را فرادید مخاطب قرار می‌دهد تا اینگونه القا نماید که آنان در پی تحقق اهداف، از جان گذشتند و در مسیر رویای آزادی و آسایش هم‌میهنان، از آسایش خویش دست کشیدند و دست به ماجراجویی و خطرپذیری زدند؛ آنان امروز سینه‌خیز به نبرد با دشمن رفتند تا فردا روز سربلندی و سرافرازی را برای مردم خویش به ارمغان بیاورند. به دنبال پیشروی آنان برای رسیدن به آزادی، آرام آرام فلوت فلسطینی نواخته می‌شد. در گام بعدی شاعر با استفاده از تکنیک شیوه‌گردانی یا التفات با ایکاروس به سخن می‌نشیند و با خطاب قرار دادن آن چهره یونانی به او می‌گوید:

... إنهم أفانيمُ تورتك يا إيكاروس

إنهم أفانيمُك الثلاثة

إنهم أجنحةُ أبيك المهين الصابر

فاشملهم بروحك وانطلق

إلى الأعلى يا إيكاروس

ولا بأسَ عليك من التنفس والحيطة

في مياه الأردن نصَّب الأعداءُ كمينهم

وكمينُ الأعداءِ يتربصُ بك في وهج الشمس^(۱۳) (القاسم، ۲/۱۹۹۳: ۲۸۷-۲۸۸)

در سطرهای شعری ذکر شده، شاعر آن سه مبارز را رکن اصلی و جزء اساسی قیامی می‌داند که ایکاروس به آن دست زده است؛ آن سه، سه رکن اصلی باور مسیحیان (پدر، پسر، روح القدس) هستند و بال‌های پروازی هستند که پدر ایکاروس در اختیار وی قرار داد تا او اوج بگیرد و با عروج خود، از بند اسارت رها شود؛ لذا ایکاروس باید آن سه تن را در آغوش بکشد و به سمت آسمان عروج دهد. «خون پاک آن سه تن، تبدیل به ابری خواهد شد که از آسمان تیری و تاریکی بر دشمن ببارد؛ روح پاک آنان اطراف ستارگان می‌چرخد تا روز آزادی وطن از اشغال دشمن صهیونیستی را ببیند» (نمر موسی، ۲۰۱۰م: ۳۱۱)

در گام بعدی شاعر از جهانیان می‌خواهد که سر خم نمایند و به جسد این سه تن بنگرند، گرچه یارای نگاه طولانی به آنان را نخواهند داشت. آنان باید با احترام و اکرام به جسدشان بنگرند؛ زیرا ایکاروس معاصر بسان تیر شهاب‌سنگی بر روی آسفالت فرو افتاد. اینجاست که ایکاروس اسطوره‌ای باید به خود بیاید و نیروی خود را جمع کند و دوباره به پرواز خویش ادامه دهد؛ چراکه او امید هم‌میهنانش است و حامی هر حرکت آزادیبخش، چشم امید آزادیخواهان به ایکاروس دوخته شده است. از خاکستر او آتش بر روی دشمن اشغالگر ریخته می‌شود و عنقای دیگری از خاکسترش برمی‌خیزد که آزادی و عدالت اجتماعی را برای مردمانش به ارمغان می‌آورد:

تماسک يا إيكاروس

يا عريسَ الحرية يا سند الدوالي الناشئة

تماسک يا سندی ورفیقی

تماسک

فإن حوريات الأردن يندبن في السبي

وعذاری فلسطین شاخصات إلیک

عبر قضبان السجون ومواسیر البنادق

ولا بأسَ عليك يا نيزک الدم والحرية

في الفجر تتجد العاصفة الذکية

وتنثر رمادک علی الوطن

باروداً وکحلاً، ومسکاً وباروداً

ومن رمادک أنت تمذ جناحیها عنقاء الرماد

وتشرق شمسُ الیفة

يهطل المطر بالعدل والقسطاس

وتتماوج السنايل والبرقوق والأجنحة.^(۱۴) (القاسم، ۲/۱۹۹۳: ۲۸۹-۲۹۰)

از اسیران در زندان‌های فلسطین گرفته تا اردن، همگی چشم در راهند تا ایکاروس دیگر بار قیام کند و آنان را از شر اشغال و تبعید برهاند. در پرتو این مساله به باور منتقدان، سمیح القاسم از اسطوره ایکاروس الهام گرفته تا ایدئولوژی انسان چپ‌گرای فلسطینی را در به دست آوردن آزادی به تصویر بکشد؛ ایکاروس در نظر شاعر، رمز قهرمان انقلابی فلسطینی است که در راه آزادی و در راه مردم فلسطین به شهادت رسیده است. شاعر از رهگذر به کارگیری اسطوره یادشده بر آن بوده تا از مساله فلسطین سخن بگوید؛ زیرا ایکاروس نماد قیام بر ضد ستمکاری است، و رمز شورش بر ضد استبداد، بردگی و استثمار است. این سه شهید هم رمز جانفشانی و وفاداری هستند و از محورهای اصلی قیام فلسطین به حساب می‌آیند. (زیدان، ۲۰۰۹م: ۲۹۲-۲۹۳)

به هر روی، سمیح القاسم با بنا نمودن سروده مورد نظر بر سازه‌های اسطوره ایکاروس، تار و پود متن شعری خویش را به هم مرتبط ساخت و توانست با عینیت‌بخشی به مفهوم فدادهی و جانفشانی از یک حادثه تاریخی، خوانش ادبی-سیاسی ارائه دهد. او توانست با به کارگیری فن «اشتراک عینی» تی. اس. الیوت (ماتیسن، ۱۹۶۵: ۱۳۲) از ابراز مستقیم و صریح احساسات و ایدئولوژی خود فاصله بگیرد و با دخالت‌دهی کهن‌الگوی یونانی از رویای جدید ایکاروس معاصر پرده بردارد. گفتنی است در نظر شاعر، شهادت ایکاروس معاصر (رزمنده فلسطینی) مرگی است که زندگی دیگری در پی خود دارد و بشارت از رستاخیز و خیزش دیگر می‌دهد. با همین نگاه است که از خاکستر جسد ایکاروس، ققنوسی بر خواهد خواست و پرچم مبارزه و نبرد را بالا خواهد برد تا در نهایت به آزادی مورد نظر دست یابد.

۲-۴. ایکاروس، اسیری در زندان گوانتانامو

سمیح القاسم در سروده «گوانتانامو» به سیاست‌های دوگانه غرب و بویژه آمریکا در خصوص نقض حقوق بشر تاخته و زندان گوانتانامو را سیاهچالی دیده است که زندانیان تحت شدیدترین روش‌های شکنجه و آزار در آن آرزوی مرگ می‌کنند. شاعر به دلیل همانندی زندان گوانتانامو با زندانی که ایکاروس و پدرش در آن اسیر بودند از اسطوره یادشده بهره گرفته است و تلاش کرده بین آندو پیوند ایجاد کند. تصویری که شاعر در آغاز متن شعری از آن زندان ارائه می‌دهد چنین است:

هنا يَفْسُدُ المَلْحُ. يَأْسُنُ ماءُ البِنَابِيعِ. يُوذِي النَسِيمِ. وَيُعَدِي الغَمَامُ

هنا تثلج الشمسُ. مبخرةُ الثلج تُشعلُ شعَرَ الحواجبِ والأَنْفِ. تدنو الأفاعي. وينأى الحمامُ

هنا يسهر الموتُ في اليومِ دهرًا. وروحُ الحياةِ تنامُ نهارًا ودهرًا تنامُ

بكاءُ الرجالِ هنا. وبكاءُ النساءِ. ليضحكُ ملءُ البكاءِ لئامُ

هنا غوانتانامو..^(۱۵) (القاسم، ۱۹۹۲: ۸۸)

در پاره‌گفتار پیشین تلاش شاعر آن بوده تا تصویری برهنه از واقعیت‌های موجود در زندان مورد نظر ارائه داده است؛ او با استفاده از اصل آشنایی‌زدایی، تمام داشته‌های ذهنی مخاطب را به هم

می‌ریزد تا چنین القا نماید که در آنجا هیچ نشانی از زندگی و امید به آینده وجود ندارد؛ آنجا محل فاسد شدن نمک و گندیدن آب چشمه است، نسیم و ابر در آنجا بسیار آزاردهنده هستند و خورشید از وحشت یخ می‌بندد، ابروان و موی بینی با بخار برف در آتش می‌سوزند. آنجا مکانی است که افعی‌ها به آن نزدیک، و کبوترها از آن دور می‌شوند، مرگ در آنجا همیشه بیدار و زندگی در آنجا همیشه خواب است، آنجا زنان و مردان در گریه و زاری‌اند و البته پست‌های زبون در حال شادی و سرمستی.

در گام بعدی ایکاروس به اسارت گرفته شده در زندان گوانتانامو سخن خود را چنین ادامه می‌دهد:

فهل تتخلى السماء؟ وهل يستريح الأنامُ
إلى الصمتِ والموتِ فى غوانتانامو؟
لإيكاروس العصرِ حكمةٌ ذبذالوسِ العصرِ..
ok فهمنا الرسالة، لكن أجنحة الطائرات الرهيبة أقوى من الريش والريح. أسرع من نبضة القلب فى قلعة البنتاغون
القضية
ويسقط إيكاروسُ العصرِ. تسقطُ حكمةُ ذبذالوسِ العصرِ،
بين المارينز وحاملة الطائراتِ العنيفةِ
وتبقى التفاصيلُ. لكن تضيعُ القضيةُ
ويبقى الحلالُ. ويبقى الحرامُ
ويبقى التزييفُ على غوانتانامو..^(۱۶) (القاسم، ۱۹۹۲: ۹۴)

تداوم رنج و عذاب ایکاروس معاصر موجب شده که چنین به او القا شده که مردم به رنج و مرگ آن زندانیان رضایت دادند و هیچ حرکت آزادیبخشی از آنان سر نخواهد زد! حقیقت این است که در دوره معاصر نصیحت پدر و بال مومیایی و باد نمی‌تواند ایکاروس عصر را از اسارت پنتاگون نجات دهد؛ چرا که آن بال را یارای رقابت با تفنگداران دریایی آمریکا و ناوهای هواپیمابر آن نیست. مردم عصر هم خود را با حلال و حرام سرگرم و دلخوش کرده‌اند و اصل قضیه را به فراموشی سپردند! لذا ایکاروس بی‌رمق همچنان در گوانتانامو در اسارت باقی خواهد ماند. لذا در آخرین چرخه آخرین پیغام خود را چنین به گوش مخاطب می‌رساند:

هنا غوانتانامو
هنا تنهاوى النواميسُ. يسقطُ سرُّ اللغاتِ. هنا تنشظى الجراح. هنا تلتطى الرياحُ. متى تنهضُ الشمسُ من قبرها؟
متى تُسفرُ الأرضُ عن فجرها؟
متى تتصدى حياة لموت؟ متى تتحدى الحروب السلام؟
كفى غوانتانامو
كفى غوانتانامو
كفى غوانتانامو
كفى^(۱۷) (القاسم، ۱۹۹۲: ۹۵)

همچنانکه انتظار می‌رفت شاعر بر شکنجه‌گاه بودن زندان گوانتانامو و نقض حقوق بشر و نادیده گرفتن اصول اخلاقی و انسانی در آنجا اصرار دارد؛ با اینهمه به رغم ناامیدی اولیه، با طرح

پرسش‌های مکرر همچنان پیگیر زمان طلوع خورشید آزادی و حاکمیت صلح و توقف مرگ روی زمین است.

به هر روی، شاعر در این سروده از عروج‌گرایی کاذب دست بر می‌دارد و اینگونه به مخاطب القا می‌کند که بین واقعیت‌های موجود جهان و اهداف و اندیشه‌های ایده‌آل شکاف عمیقی وجود دارد؛ لذا نصیحت‌های پیر دانا گرچه در نوع خود ارزشمند است، اما در دوران قدرت نظامی و اقتصادی ابرقدرت‌های خون‌آشام که هیچ دغدغه‌ای نسبت به حقوق بشر و رعایت آن ندارند، آن نصیحت‌ها هیچ کارایی ندارد.

۲-۵. ایکاروس، پیامبری با آخرین پیغام

سمیح القاسم در سروده «تعَب المعادن» - که در قالب شعر منشور ارائه شده - با حلول در شخصیت ایکاروس، نقاب آن شخصیت اسطوره‌ای را بر چهره خود می‌زند و از زبان وی با مخاطب به سخن می‌گوید. سخن او این است که ماجراجویی و سفرش به پایان رسیده و به همان جایی برگشته است که سفرش را آغاز نمود. از اقیانوس‌ها و خشکی‌ها گذر کرده، تمامی زبان‌های دنیا را آموخته، تمامی اسب‌ها را رام ساخته و... لذا اکنون زمان این رسیده که باقیمانده پیکرش را به آتش بکشد، آخرین پیغام خود را ابلاغ نماید و در اسرار خود را ببندد و نگهبان آن رازگاه را به خانواده‌اش برگرداند:

إذن بلغتْ شأوها رحلتی. وانتهیتُ إلى حيث كان ابتدائی. قطعتُ المحيطات واليابسةُ
على شهقة القشة اليابسة
وأتقتُ كلَّ اللغات ودجنتُ خيل الجهات وروّضتُ كما
تشتهى الكرة البائسة

إذن أن لي أن أدخن ما ظل من جسدی. أن لي أن أقول كلامی
الأخیر وأوصد كهفی على سر أسرارہ وأعيد إلى أهله حارسه.^(۱۸) (القاسم: ۲۰۰۰م: ۵۳)

ایکاروس معاصر که نقشی پیامبرگونه برای خود متصور شده و آخرین پیغام خود را نیز به مردم رساند، به این نتیجه رسیده است که لحظه معراج نهایی وی سررسیده و باید از این هستی جدا شود؛ عروج او به سمت خورشید است و پس از اوج‌گیری در مرحله بعدی باید از همان آسمان به دریا سقوط نماید و با برخورد به صخره به زندگی‌اش پایان دهد:

جناحی فی البحر. ریشی ثقیل.. إذن فالأصعد قليلاً. هنا الشمسُ
ههیدی النار تأخذ ریش جناحی شيئاً فشيئاً إلى كوكب الحاسة السادسة
وها أنذا أتلاشى رویداً رویداً.. وأهوی على الصخر، لا أبصر
الصخر في غيب اللحظة الناعسة إذن.. بلغتْ شأوها رحلتی..^(۱۹) (همان)

همچنانکه از متن بر می‌آید سمیح القاسم با کاربرست تکنیک نقاب با چهره سنتی و کهن‌الگوی ایکاروس هم‌ذات‌پنداری کرده است و با گذر از مرز زمان بین خود و آن چهره پیوند مستحکمی ایجاد نموده است. گمان این قهرمان عروج یافته این است که آنچه بر عهده وی بود انجامش داد و رسالتش پایان یافته است.

آنچه در این سروده قابل توجه است این است که چهره ایکاروس معاصر با چهره سنتی و کهن وی چندان نسبت به هم تفاوت ندارد، و ایکاروس همان مسیری را طی می‌کند که در گذشته طی کرده است؛ تنها تفاوت بین آندو، تفاوت در رسالت است که البته گرچه به محتوای آن تصریح نشده، اما با توجه به شناخت کلی از دغدغه ایکاروس معاصر (سمیح القاسم) و آرمان-های وی، آگاهی‌بخشی و مبارزه برای دستیابی به آزادی می‌تواند جزو رسالت وی قلمداد شود.

۲-۶. ایکاروس، فروافتاده‌ای آزادخواه

جبرا ابراهیم جبرا (۱۹۱۹-۱۹۹۴م) داستان‌نویس، شاعر، نقاش و منتقد ادبی فلسطین در سروده «إِكَارُس» اقدام به فراخوانی شخصیت اسطوره‌ای ایکاروس نموده و پس از بازنویسی سرگذشت وی، آن چهره را تجسم رویاها و آرزوهای انسان معاصر فلسطینی می‌یابد و بین او و انسان فلسطینی همانندی‌های فراوانی می‌بیند و در آخرین چرخه و در گامی پیشرفته‌تر، خود و هم-نسلانش را ایکاروسی می‌بیند که در جستجوی آزادی هستند. شاعر در چرخه اول با گفتگوی یک‌طرفه با ایکاروس چنین سخن می‌گوید:

إِكَارُس، یا / عاشقَ الشمس، یا
قتیلَ النور، یا / رافعَ الأرضِ إلى السماء
یا واقعاً علی الصَّخْر / فی البحر اللعین وقد
فدیتَ تجربةَ الإنسان / بدم الصَّبی
من السراذیبِ صعَدتْ / من السراذیبِ حیث صنعَتْ
من نافل الریشِ عنفاً / رافعاً إلى السماء
... من السراذیبِ صعَدتْ یا / إكَارُس، مثلنا
بنافل الریشِ مزوداً / فی انطلاقةَ المتمرد نحو حتفٍ
من الشمس من النار / من الموج المهلهل والصخور التي
قتلتک ثم بکت / أو صالک الطریة^(۳۰) (ابراهیم جبرا، ۱۹۹۰: ۸۶-۸۷)

همچنانکه از متن برمی‌آید شاعر در چرخه نخست، اقدام به بازگویی ماجرای سقوط ایکاروس به دریا و برخورد وی با صخره پرداخته است؛ اینکه آن چهره یونانی عروجش را از سرداب آغاز نموده است و در پی تحقق اهداف خود رو به سوی آسمان و خورشید آورده و آن حادثه برایش اتفاق افتاده است. هدف شاعر از دخالت‌دهی داستان ایکاروس این است که بگوید: «انسان، توانایی آن را دارد تا خود را از سیاهچال سرداب‌ها و زندان‌ها رهایی بخشد و در برابرش سرکشی نماید؛ اما دیری نمی‌پاید که مرگ به سراغش می‌آید» (رزوق، ۱۹۹۰: ۷۵) این بازگویی گرچه مخاطب را از اصل ماجرای اسطوره‌ای با خبر می‌سازد، اما چندان بار رمزی ندارد و زمینه را برای تفسیرپذیر بودن متن فراهم نمی‌کند.

در گام بعدی شاعر از پریان دریایی می‌خواهد که جسد ایکاروس را به آغوش بکشند و با احترام با وی برخورد نمایند؛ چراکه ایکاروس را آینه رویاها و آرزوهای خود می‌بیند، و صدای وی را صدای نسل خویش می‌یابد. آنان حتی در مرگ نیز با هم اشتراک دارند؛ زیرا برای رسیدن به هدف از جانشان نیز می‌گذرند؛ گویا آنان برای نیستی، و نه جاودانگی زندگی می‌کنند:

فهو منا؛ / في شِعْره أحلامنا وفي
 عينيه قد جمدت رؤى / من عشقنا، وفي
 شفقيه صرخة الوادي / للحجارة والشجر.
 في شِعْره وعينيه وفمه / قلاتنا، قلات الصبايا
 وبينه وبيننا صلات / من الموت، من الموت في الشمس
 في بؤرة النور في / بؤرة الظلام

(أنا لم أسع إلى الخلود، لا / لم أعش إلا للفناء)^(۳۱) (ابراهيم جبرا، ۱۹۹۰: ۸۸)

در آخرین گام، فاصله میان ایکاروس و نسل مرتبط با شاعر برداشته می‌شود و به مرحله یکی شدن و اتحاد می‌رسند؛ آن نسل از خداوند می‌خواهند تا با این نداده‌ندگان در بیابان و دمنندگان در خاک هستی، و نیز جستجوگران پرنده آزادی و رهایی در پیچ و خم‌های زندگی رأفت و مهربانی ورزد؛ هم‌آنانی که در پی ساختن بال پرواز از کاغذ هستند، به امیدی اینکه روزی به پرواز درآیند، و با گذر از زنجیرها و تفنگ‌ها و سلول‌های انفرادی و چوبه‌های دار به آزادی و رهایی مورد نظر دست یابند:

الله يا الله / رأفة بعبادك
 نحن الصائحين في الوادي / النافخين في الرماذ
 الباحثين في المتاهة / عن طيور الاعتناق
 نصنع الجناح من الورق / باسم ربنا الذي خلق.
 يا إكارس طر وقع / من حضن الحبيبة الغادرة:
 فالبحر من المتاهة أرحب / لا يلوح بالسلاسل والبنادق

ولا يقيم الزنان والمشانق / جذرائه البعيدة مطالع القمرين والنجوم^(۳۲) (ابراهيم جبرا، ۱۹۹۰: ۸۹-۹۰)

آنچه از آخرین مقطع شعر برداشت می‌شود این است که گرچه شاعر در گام نخست کوشید به بازگویی تجربه اسطوره‌ای ایکاروس و موضوع عروج و سقوط وی بپردازد، اما در نهایت چنین به مخاطب شعری القا می‌کند که امروزه او و هم‌نسلان وی، نقش ایکاروس را بازی می‌کنند و برآند تا با گذر از محدودیت‌های مورد اشاره، به هدف اصلی و جمعی خود که همان رهایی و آزادی است دست یابند. آنچه جنس هدف ایکاروس یونانی را با ایکاروس معاصر فلسطینی (که در اینجا تکرر یافتند) از یکدیگر متمایز می‌سازد این است که مشکل پیش روی ایکاروس‌های معاصر، مشکل سیاسی است.

۳. نتیجه

از بررسی خوانش‌های شاعران معاصر فلسطین نسبت به اسطوره یونانی ایکاروس می‌توان به این نتیجه دست یافت که ایکاروس در شعر معاصر فلسطین، مبارزی میهن‌خواه است که برای رهایی از تبعید و آوارگی در تکاپو و تلاش است، و با نهایت بی‌باکی و جسارت در راه تحقق اهداف خود به پرواز در می‌آید، اما نصیبش در این مسیر چیزی جز شکست و سقوط نیست؛ او اسیر و آواره‌ای است که زخم‌ها بر تن دارد و حقوقش در اسارت نقض می‌شود، با این حال با اراده‌ای قوی و مستحکم در پی دستیابی به رهایی و آزادی خود و هم‌نسلانش است، اما در این مسیر همچنان

ناکام باقی می ماند. این است که به تحقیق باید گفت: ایکاروس فلسطینی، بیش از آنکه پرواز را تجربه نماید، گرفتار اسارت، رنجوری، تبعید، آوارگی و شکست است و در فضای تیره و دراماتیک حرکت داده شده است؛ او بیشتر سقوط را تجربه می کند تا پرواز و عروج را.

بررسی نشان از آن می دهد که تجربه پرواز و مرگ ایکاروس، دستمایه سیاسی شاعران معاصر فلسطینی شده و آنان از رهگذر بازآفرینی این چهره در بستر شعرشان در پی آن بودند که از شرایط ناهمساز و ناهمگون سرزمینشان پرده بردارند و با زبانی نمادین و سمبولیک، اینگونه به مخاطب القا نمایند که ایکاروس یا ایکاروس های فلسطینی همچنان شوق پرواز دارند و می خواهند از زندان های جدید و هزارتوهای پیچیده که همان اشغال و غصب سرزمین است رها شوند و با شکست «میناتورس» معاصر که - همان رژیم اشغالگر و غاصب صهیونی است - به آرمان شهر خود بازگردند. بر این اساس می توان به این رهیافت رسید که شاعران معاصر فلسطینی در فرایند الهام گیری از اسطوره ایکاروس، صرفاً به روایت آن بسنده نکردند، بلکه کوشیدند ضمن سازگاری آن با بافت سیاسی و اجتماعی جهان عرب، به خوانش جدیدتری از آن دست یابند.

در نگاه کلی، میان اهداف ایده آل ایکاروس فلسطینی و واقعیت های موجود جامعه عربی شکاف زیادی وجود دارد و این مسأله موجب پرواز نامتعادل وی در آسمان شعر فلسطین شده است؛ بویژه آنکه در برخی موارد او از کم کاری و بی تدبیری ددالوس های معاصر (حاکمان عربی) شوریده حال است و نصیحت های آنان را برای برون رفت از چالش های هزارتو ناکارآمد و بی ارزش می یابد.

پی نوشت ها

۱. ایکاروس! ما از مرگ در گریزیم، پس فرجام آن را تلخ مکن / در پرواز میانه رو باش؛ نه بیش از حد پایین بیا و نه بیش از حد اوج گیر، همچون کسی مباش که بی هدف به بالا در حرکت است / چنانچه به خورشید فریفته شوی دو بالت ذوب می شود، و چنانچه به پایین حرکت کنی خیس آب می گردد.

۲. پنجره وفیقه در روستا / سرمستانه مشرف بر میدان است / (بسان جلیل منتظر قدم برداشتن و مسیح می ماند)، و پرده هایش را می گستراند / ایکار پره های عقاب را با خورشید روغن اندود می کند و به حرکت درمی آید / افق، ایکار را می رباید / و او را در قعر دریا در گور می اندازد / ای درخت، پنجره وفیقه در هوای گرگ و میش به نفس می افتد / چشم ها نزد تو در انتظارند.

۳. ایکار از اینجا گذر کرد / زیر برگ رنگ پریده خیمه زد، آتش را بوید / در لایه های تودرتوی سیزی، در شکوفه های آرام / و جنبانده / ساقه را جنبانده و پناه گرفت / و چون ماسوله ای به خود پیچید / سپس مست شد و به پرواز درآمد / آتش نگرفت، هنوز ایکار برنگشت.

۴. ای پدر مقدسی که در دمشق عطر آگینی / دورت گرد می آیم، تو شمال جنوبی / با تو سخن می گویم... در همان حال که رگاتم را بریدند / و بر چهره ام گام برداشتند، و بر جسم مرده ام آرام گرفتند / با تو سخن می گویم در همان حال که مردم مرا در خطر رها نمودند / و پیام رسان گرسنگی ام، و تهیدستی ام و خوابم گشته ام / بر دور میزهای قهوه خانه ها، و هراسم از آن چیزی که در انتظارم هست / سخنم درباره امت دم فرو بسته است / بی نیازیم نسبت به گرسنگی و انقلاب گنگ است / گویا قتل عامی را می بینم.

۵. بر پلاکارد نوشتیم؛ ای پدر مقدسی که در دمشق / امشب به دیدارت می آیم، و باد در بخش شرقی مان در جوش و خروش است / بر خاکت می گرییم، از دست زمانم به تو شکوه می آورم / زمان تو بسان جوهردان است / و این منم بسان کبوتر چشم در راه تا آب بخشکد / تا اندوه از دوش زمین برداشته شود و از ماسه آن جوهری بیرون آید / و ما تشنه آب قدیم دمشق هستیم.

۶. رنج تبعیدگاه را با خود در دو پهلوهای خواهی داشت/ تا در صومعه‌ها نزدیک قتلگاه‌ها فریاد برآوری/ زیرا بال‌های موم در شرف ذوب شدن هستند/ آیا سوگند یاد می‌کنی که توبه‌ای در دستور کار نداری؟! تو را همچون من، به کشتن دادند/ ترا بسان یک بید در چشمانم کاشتم/ و در گورستان.

۷. و گفتم: از قبرهای شهادت به سوی ما بازمی‌گردد/ از درون صحرای بی‌آب و علف ما خارج می‌شود/ خروشی بر می‌آورد، بسان تیری می‌تازد، بر اسی از حوریان سوار می‌شود که در قاسیون آن را ساختند/ و زیبارخان دمشق بر او درود فرستادند، و جادوگران برایش آواز برخواندند/ و با سکوت و بخور پیرامونش چرخیدند.

۸. به یاد آوردم دمشق را بسان کودکی که پستان مادر را به یاد آورد/ در دیاری که سپاهیان آن را رها کردند/ به یاد آوردم دمشق را، گنجشکانش را صدا زد/ خنده بر لبان را... و بازارهایش را و زنان را/ و به یاد می‌آورم دروازه دمشق و محله‌هایش را/ و آنگاه دیواری که قلب‌ها را به خود جلب می‌کند، و شاعران را/ ای مردمان آن، آیا زندگی می‌گذرانید... اما من زندگی نمی‌کنم!!!! ای پدر مقدسی که در دمشق عطر آگینی/ دورت گرد می‌آیم، تو شمال جنوبی.

۹. میان من و ایکاروس ... مسافت‌های نوری است/ با این حال، ما عموماً در یک نقطه از این جهان شبانه گرد هم می‌آییم/ بی‌آنکه کسی ما را ببیند/ به رغم اینکه در بیروت شرط نیست که/ شب اسرار را فاش نکند.

۱۰. او دارای رفتار عجیب است/ همچون دینامیت تکرار نمی‌شود/ اینگونه مرئی به ما گفت/ او قبل از این کارش، کبدش مومیایی شده بود/ فقط نزدیکان آن موضوع را به عنوان یک راز می‌دانستند/ او فرند پرنده است، او از شجره ناسازگاری و تفرقه است/ با این حال، من توقعم این است که/ تاریخ خودش را تکرار کند/ گاهی خودش را تکرار می‌کند ای سرورم.

۱۱. او با خورشیدش می‌سوزد/ و مرا تبعیدگاه بسان مومی ذوب می‌کند/ او با عبای گیاه آسمانی یکی می‌شود/ و من با خاک تبعیدگاه صخره‌ای در می‌آمیزم/ این نتیجه بی‌برنامگی است ای ایکاروس/ آیا الان مرا باور می‌کنی ای مرحوم؟! آیا باور می‌کنی؟!

۱۲. اسپه‌پیشان به تنهایی آمدند/ قدری بر کرانه اردن شبیه کشیدند/ با نگرینی ناگزیر شبیه برآوردند/ پنهانی و عاری از هر چیز بازگشتند/ اسپه‌پیشان با بوی خوش قربانیان بازگشتند/ اما آنان راهشان را ادامه دادند/ امروز سینه‌خیز رفتند تا فردا روز قامت برافرازند/ در پی گام‌های استوارشان/ نی سرازیری‌ها، آرام فلوت فلسطین را نواختند.

۱۳. آنان اساس قیام تو هستند ای ایکاروس/ آنان اساس سه‌گانه توند (پدر، پسر، روح القدس)/ آنان بال‌های پدر خوار شده و صبور توند/ پس آنان را با روح دربرگیر و حرکت کن/ بسوی بلندی‌ها ای ایکاروس/ چاره‌ای جز تنفس و احتیاط نداری/ در آب‌های اردن، دشمنان برای شما کمین کردند/ کمین‌های دشمنان حتی در تابش خورشید نیز شما را به انتظار می‌نشیند.

۱۴. بر پای خود بایست ای ایکاروس/ ای داماد آزادی، وای درخت تاک بالنده/ ای تکیه‌گاه و همراه من بر پای خود بایست/ بر پای خود بایست/ زیرا پری‌های اردن در اسارت عزاداری می‌کنند/ و پاکدامنان فلسطین چشم به تو دوخته‌اند/ آنسوی میله-های زندان‌ها و آنسوی لوله‌های تفنگ‌ها/ گناهی بر تو نیست ای تیر شهاب خون و آزادی/ در سپیده‌دم، طوفان هوشمند دوباره به وزیدن می‌گیرد/ و خاکستر تو را همچون باروت، و سرمه، مشک و باروت بر وطن می‌پراکند/ و از خاکستر تو، ققنوس بال‌هایش را می‌گشاید/ خورشید دوست‌داشتنی می‌تابد/ و باران، عدالت و ترازو می‌بارد/ و موج می‌زند سنبل‌ها و آلوچه‌ها و بال‌ها.

۱۵. در اینجا نمک فاسد می‌شود، آب چشمه‌ها شور مزه می‌گردد، نسیم آزار می‌رساند، و ابر مبتلا می‌کند/ در اینجا خورشید یخ می‌بندد، بخار یخ موی ابروها و بینی را می‌سوزاند، افعی‌ها نزدیک می‌شوند، و کبوتران دور می‌گردند/ در اینجا مرگ در یک روز، عمری بیداری می‌کشد، و روح زندگی روزی می‌خواهد، و عمری می‌خواهد/ گریه مردان در اینجاست، و گریه زنان. فرومایگان تا جایی که می‌تواند بگریزند، باید بخندند، اینجا گوانتاناموست.

۱۶. آیا آسمان پا پس می‌کشد؟ و آیا مردم با سکوت و مرگ در زندان گوانتانامو به استراحت می‌روند؟! ایکاروس زمانه دارای همان حکمت ددالوس زمانه است/ صحیح، پیغام را دریافتیم، اما بال‌های جنگنده‌های مخوف، از موم و باد قوی‌ترند. از تپش قلب در قلعه پنتاگون سنگدل سریع‌تر است/ ایکاروس زمانه سقوط می‌کند، حکمت ددالوس زمانه سقوط می‌کند/ میان تفنگداران دریایی آمریکا و ناوهای هواپیمابر سرکش/ و تفصیل می‌ماند اما اصل قضیه گم می‌شود/ حلال و حرام باقی می‌ماند و خونریزی در گوانتانامو باقی می‌ماند.

۱۷. اینجا گوانتاناموست/ در اینجا ناموس‌ها سقوط می‌کند، راز زبان‌ها سقوط می‌کند، در اینجا زخم‌ها دهان باز می‌کنند، در اینجا بادها شعله‌ور می‌شوند، چه زمان خورشید از قبرش برمی‌خیزد؟/ چه زمان زمین از سپیده‌دمش پرده برمی‌دارد؟/ چه وقت

زندگی در برابر مرگ می‌ایستد؟ چه وقت صلح، جنگ‌ها را به چالش می‌کشد؟ بس است ای گوانتانامو/ بس است ای گوانتانامو/ بس است ای گوانتانامو!

۱۸. بنابراین کوچه به پایانش رسید. به همانجایی رسیدم که از آنجا حرکت کردم. از اقیانوس‌ها و خشکی‌ها گذر کردم/ با ناله کفش‌دوزک ناامید/ و همه زبان‌ها را آموختم، و با اسب‌های همه جهت‌ها خو گرفتم، و آنگونه که بازگشت بینوا می‌خواست اندوهم را پروراند/ لذا زمان آن رسیده که آنچه از جسمم باقی مانده، به آتش بکشم. زمان آن رسیده که حرف پایانی‌ام را بزنم، و در غارم را با همه رازهایش ببندم، و نگرهبانش را به خانواده‌اش برگردانم.

۱۹. دو بالم در دریاست. پرم سنگین است. بنابر این باید قدری اوج بگیرم. اینجا خورشید است. اینک آتش پر بالهایم را کم کم به سوی ستاره حس ششم می‌کشاند/ و کم کم دارم متلاشی می‌شوم../ و در حال سقوط بر صخره‌ام، در تاریکی لحظه خواب-آلود، صخره را به چشم نمی‌بینم/ بنابراین کوچه به پایان رسید..

۲۰. ایکاروس، ای عاشق خورشید/ ای کشته نور/ ای بالا برنده زمین به آسمان/ ای فروافتاده بر صخره در دریای لعنتی/ با خون جوانی، خود را فدای تجربه انسان نمودی/ از سرداب‌ها اوج گرفتی/ از سرداب‌ها برای خود از پر پرند و وسیله‌ای بر ساختی/ و به سوی آسمان پرواز کردی/ از ویران‌سرای پر پیچ و خم در زمین/ در چشم، در درون/ از هزارتوی سرداب‌ها/ و دیوارهای قد برافراشته/ جایی که تاریکی و تبعید زندگی است/ و تبعید دست‌بازیگوش/ از سرداب‌ها اوج گفتی ای ایکاروس، همچون خود ما/ در حرکت سرکشانه خود را با پرهای اضافی به سوی مرگ مجهز نمودی/ در برابر خورشید در برابر آتش/ در برابر موج هلالی شکل، و صخره‌هایی که/ ترا به کشتن داد و سپس بر تکه‌تکه‌های بدن نرمت زار گریست.

۲۱. او از ماست:/ در موی او رویاهایمان نهفته است/ و در چشمش رویایی از عشق ما جمع شده است/ و در لبان وی فریاد بیابان برای سنگ و درخت است./ در موی او و در چشمانش و در دهانش/ بوسه‌هایمان نهفته، بوسه‌های کودکان/ بین ما پیوندهایی از جنس مرگ است/ از جنس مرگ در خورشید/ در کانون نور، در کانون تاریکی/ (من برای جاودانگی تلاش نکردم، نه، جز برای نیستی زندگی نکردم)

۲۲. خدایا، بارخدا! به بنده‌هایت رحم کن/ ما در بیابان فریاد برمی‌آوریم/ در خاکستر می‌دمیم/ در پیچ و خم‌ها، در جستجوی پرندهای آزادی هستیم/ از کاغذ برای خود بال می‌سازیم/ به نام پروردگاری که ما را آفرید/ ای ایکاروس، به پرواز درآیی و از آغوش محبوبه‌ای که رهسپار گشته جدا شو!/ چرا که دریا از هزارتو گسترده‌تر است/ با زنجیرها و تفنگ‌ها کاری ندارد/ زندان-ها و چوبه‌های دار برپای نمی‌دارد/ دیوارهای دوردستش، محل طلوع ماه و خورشید و ستارگان است..

اعلامیه تعارض منافع و حمایت مالی: نویسندگان در خلال انجام این پژوهش حمایت مالی دریافت نکرده و هیچ گونه تعارض منافی برای اعلام نداشته‌اند.

منابع

ابراهیم جبرا، جبرا (۱۹۹۰م)، المجموعات الشعریة، لندن: مؤسسه ریاض الکتب والنشر، ط ۱. ادونیس، (۱۹۶۶م)، الأعمال الشعریة، المجلد الأول (أغانی مهبیار الدمشقی وقصائد أخری)، بیروت: دار المدی للثقافة والنشر.

الإصفهانی، أبو الفرج، (۲۰۰۸م)، کتاب الأغانی، التحقیق: احسان عباس، المجلد ۱۶، بیروت: دار الصادر، ط ۳. بدریه، سفیر، (۲۰۱۲م)، تجلیات الأسطورة فی القصيدة العربیة المعاصرة، مجلة المعیار، المجلد ۳، الجزائر: جامعة تیسمسلیت، صص ۱۴۷-۱۵۲.

بودویک، محمد (۲۰۰۶م)، شعر عز الدین منصور، بنیانه، إبدالاته، وبعده الرغوی، الأردن: دار مجدلاوی للنشر والتوزیع.

پینسنت، جان (۱۳۸۰هـ ش)، شناخت اساطیر یونان، ترجمه: باجلان فرخی، تهران: اساطیر.

حاتم، عماد (۱۹۹۴م)، أساطیر یونان، بیروت: دار الشرق العربی، ط ۴.

دورانت، ویلیام جمیز (۱۳۷۸هـ ش)، تاریخ تمدن یونان باستان، ترجمه: امیرحسین آریان پور و دیگران، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

رزوق، أسعد (۱۹۹۰م)، الشعراء التمزویون، الأسطورة فی الشعر المعاصر، بیروت: دار الحمراء للطباعة والنشر، ط ۲.

رزوقه، یوسف (۲۰۰۸م)، عزالدین المناصرة شاعر المكان الفلسطيني الأول، الأردن: دار مجدلاوی للنشر والتوزيع.
 زيدان، رقيه (۲۰۰۹م)، أثر الفكر اليساري في الشعر الفلسطيني، حيفا: دار الهدى.
 السياب، بدر شاکر (۲۰۱۶م)، الديوان، المجلد الثاني، بيروت: دار العودة.
 عقّاد، عباس محمود (۲۰۱۴م)، ديوان من دواوين، المملكة المتحدة: مؤسسة هندواوی.
 عوض پور، بهروز، ساينا و سهند محمدی خبازان (۱۳۹۷ هـ ش)، روان - اسطوره‌شناسی، فرهنگ روان‌رنجوری‌های اسطوره‌های، تهران: نشر سخن.

العید، یمنی (۲۰۰۸م)، فی القول الشعری، بیروت: دار الفارابی، ط ۱.
 فضل، صلاح (۱۹۹۸م)، أسالیب الشعرية المعاصرة، القاهرة: دار القباء للطباعة والنشر والتوزيع.
 فلاحتی، صغری، محمد صالح شریف عسکری، محمد یعقوبی، (۱۳۹۳)، محتوایذیری مکان کنعان ودلالات‌های متعدد آن در شعر عزالدین مناصره، ادب عربی، شماره ۲، سال ۶ صص ۲۹۱-۳۱۲.
 القاسم، سمیح (۱۹۹۳م)، الأعمال الكاملة، المجلد الثاني، الكويت: دار سعاد الصباح.
 (۱۹۹۲م)، أعمال سمیح القاسم الكاملة، بیروت: دار الجیل و دار الهدی.
 کندی، مایک دیکسون (۱۳۸۵)، دانشنامه اساطیر یونان و روم، تهران: انتشارات طهوری
 گرمال، پیر. (۲۵۳۶)، فرهنگ اساطیر یونان و روم، ترجمه احمد بهمنش، جلد اول و دوم، تهران: امیر کبیر.
 گرین، راجر لنسلین (۱۳۸۷ هـ ش)، اساطیر یونان (از آغاز آفرینش تا عروج هراکلس)، ترجمه: عباس آقاجانی، تهران: سروش.

محمد منصور، إبراهيم، (۱۹۹۹م)، الشعر والتصوف: الأثر الصوفي في الشعر العربي المعاصر، القاهرة: دار الأمين.
 المفضل الضبی، (د.ت)، المفضليات، التحقيق: أحمد محمد شاکر وعبد السلام محمد هارون، القاهرة: دار المعارف، ط ۶

ماتیسن، ف.ا. (۱۹۶۵م). البوت الشاعر الناقد، ترجمه احسان عباس، بیروت: مؤسسة فرنکلین للطباعة والنشر.
 مناصره، عز الدین، (۲۰۰۶م)، الأعمال الكاملة، المجلدان بیروت: دار مجدلاوی للنشر والتوزيع، ط ۱.
 نجفی ایوکی، علی، بهرعلی رضایی، (۱۳۹۹)، همسنجی خوانش سمیح القاسم و ادونیس با اسطوره یونانی اولیس، ادب عربی، سال ۱۲، شماره ۴، صص ۸۱-۱۰۰.
 نمر موسی، إبراهيم، (۲۰۱۰م)، شعرية المقدس في الشعر الفلسطيني المعاصر، الأردن: دروب للنشر والتوزيع.
 وعد الله، لیدیا، (۲۰۰۵م)، التناس المعرفی فی شعر عز الدین المناصرة، الأردن: دار مجدلاوی للنشر والتوزيع.
 یزدان پرست لاریجانی، محمد (۱۳۸۰ هـ ش). داستان پیامبران در تورات، تلمود، انجیل، قرآن و بازتاب آن در ادبیات فارسی، تهران: انتشارات اطلاعات.

Ibrahim Jabra, Jabra (1990), Al-Muhammad al-Shaariyya, London: Riyad al-Rashee Foundation for Books and Publishing. [In Arabic].

Adonis, (1966 AD), Al-Shaariyyah Works, first volume (Poems of Mahyar al-Damshaqi and other poems), Beirut: Dar Al-Madi for Culture and Publishing. [In Arabic].

Al-Isfahani, Abu al-Faraj, (2008), Kitab al-Marizi, al-Habiq: Ehsan Abbas, vol. 16, Beirut: Dar al-Esq, vol.3. [In Arabic].

Badriyeh, Safir, (2012), Manifestations of Mythology in Al-Qasidah Al-Arabiya Moderna, Majdah al-Marid, Vol. 3, Algiers: Tismsilt University, pp. 147-152. [In Arabic].

- Budwick, Muhammad (2006), *Ezz al-Din Manasara's Poetry*, Baniyateh, Ibdalateh, and Wabadah al-Ra'avi, Jordan: Dar Majdalavi Llansher and Towizi. [In Arabic].
- Pinsent, John (1380 AH), *Understanding Greek Mythology*, translated by: Bajlan Farrokhi, Tehran: Asatir. [in Persian].
- Hatem, Emad (1994), *Greek mythology*, Beirut: Dar al-Sharq al-Arabi, p.4. [In Arabic].
- Durant, William Jamiz (1378 AH), *History of Ancient Greek Civilization*, translated by: Amirhossein Arianpour and others, Tehran: Scientific and Cultural Publications. [in Persian].
- Rozouk, Asad (1990), *Al-Shaara Al-Tumozion, Al-Asturah in modern poetry*, Beirut: Dar al-Hamra for printing and printing. [In Arabic].
- Razouqa, Yusuf (2008), *Izz al-Din al-Manasara, the first Palestinian poet*, Jordan: Majdalavi Publishing House. [In Arabic].
- Zidan, Ruqiyah (2009), *The effect of Al-Fikr Al-Alisari on Palestinian poetry*, Haifa: Dar Al-Hadi. [In Arabic].
- Al-Siyab, Badr Shaker (2016), *Al-Diwan, Al-Maghal al-Thani*, Beirut: Dar al-Awda. [In Arabic].
- Akkad, Abbas Mahmoud (2014), *Diwan Man Dawain*, United Kingdom: Hindawi Foundation. [In Arabic].
- Awadpour, Behrouz, Saina and Sahand Mohammadi Khabazan (1397 AH), *psycho-mythology, the culture of mythic neuroses*, Tehran: Sokhon Publishing House. [in Persian].
- Al-Aid, Yemeni (2008), in *Al-Qol al-Shaari*, Beirut: Dar al-Farabi. [In Arabic].
- Fazl, Salah (1998), *Contemporary Poetry Styles*, Cairo: Dar Al-Qaba for Publishing and Publishing. [In Arabic].
- Falahati, Sughri, Mohammad Saleh Sharif Askari, Mohammad Yaqoubi, (2014), *The content of the place of Canaan and its multiple implications in the poetry of Ezz al-Din Manasra*, *Arabic Literature*, No. 2, Year 6, pp. 291-312. [in Persian].
- Al-Qasim, Samih (1993), *Works of Al-Kamalah, Volume 2*, Al-Kuwait: Dar Saad Al-Sabah. [In Arabic].
- (1992), *the works of Samih al-Qasim al-Kamela*, Beirut: Dar al-Jil and Dar al-Hadi. [In Arabic].
- Kennedy, Mike Dixon (1385), *Encyclopaedia of Greek and Roman Mythology*, Tehran: Tahori Publications. [in Persian].
- Grimal, old (2536), *Greek and Roman Mythology*, translated by Ahmad Bahmanesh, first and second volumes, Tehran: Amir Kabir. [in Persian].
- Green, Roger Lancelin (1387 AH), *Greek mythology (from the beginning of creation to the rise of Heracles)*, translated by Abbas Aghajani, Tehran: Soroush. [in Persian].
- Mohammad Mansour, Ibrahim, (1999), *Poetry and Sufism; Athar al-Sufi in contemporary Arabic poetry*, Cairo: Dar Al-Amin. [In Arabic].

- Al-Mufdaffal Al-Dhabi, (D.T.), Al-Mufdaffliyat, al-Habiq: Ahmed Muhammad Shakir and Abd al-Salam Muhammad Haroun, Cairo: Dar al-Maarif. [In Arabic].
- Mathiesen, F.A. (1965). Eliot al-Shaer al-Naqd, translated by Ehsan Abbas, Beirut: Franklin Institute of Printing and Publishing. [In Arabic].
- Manasra, Ezz al-Din, (2006), Works of Al-Kamal, Beirut: Dar Majdalavi Publishing House. [In Arabic].
- Najafi ivaki, Ali, Bahrali Rezaei, (2019), Comparing the Readings of Samih Al-Qasim and Adonis with the Greek Myth of Ulysses, Arabic Literature, Year 12, No. 4, pp. 81-100. [in Persian].
- Nimr Musa, Ibrahim, (2010), Sacred poetry in modern Palestinian poetry, Jordan: Droob Publishing and Distribution. [In Arabic].
- Waadullah, Lydia, (2005), Al-Tanas al-Marifi in the poetry of Ezz al-Din al-Manasara, Jordan: Dar Majdalavi Publishing and Distribution. [In Arabic].
- Yazdan parast Larijani, Mohammad (1380 AH). The story of prophets in Torah, Talmud, Bible, Quran and its reflection in Persian literature, Tehran: Information Publications. [in Persian].